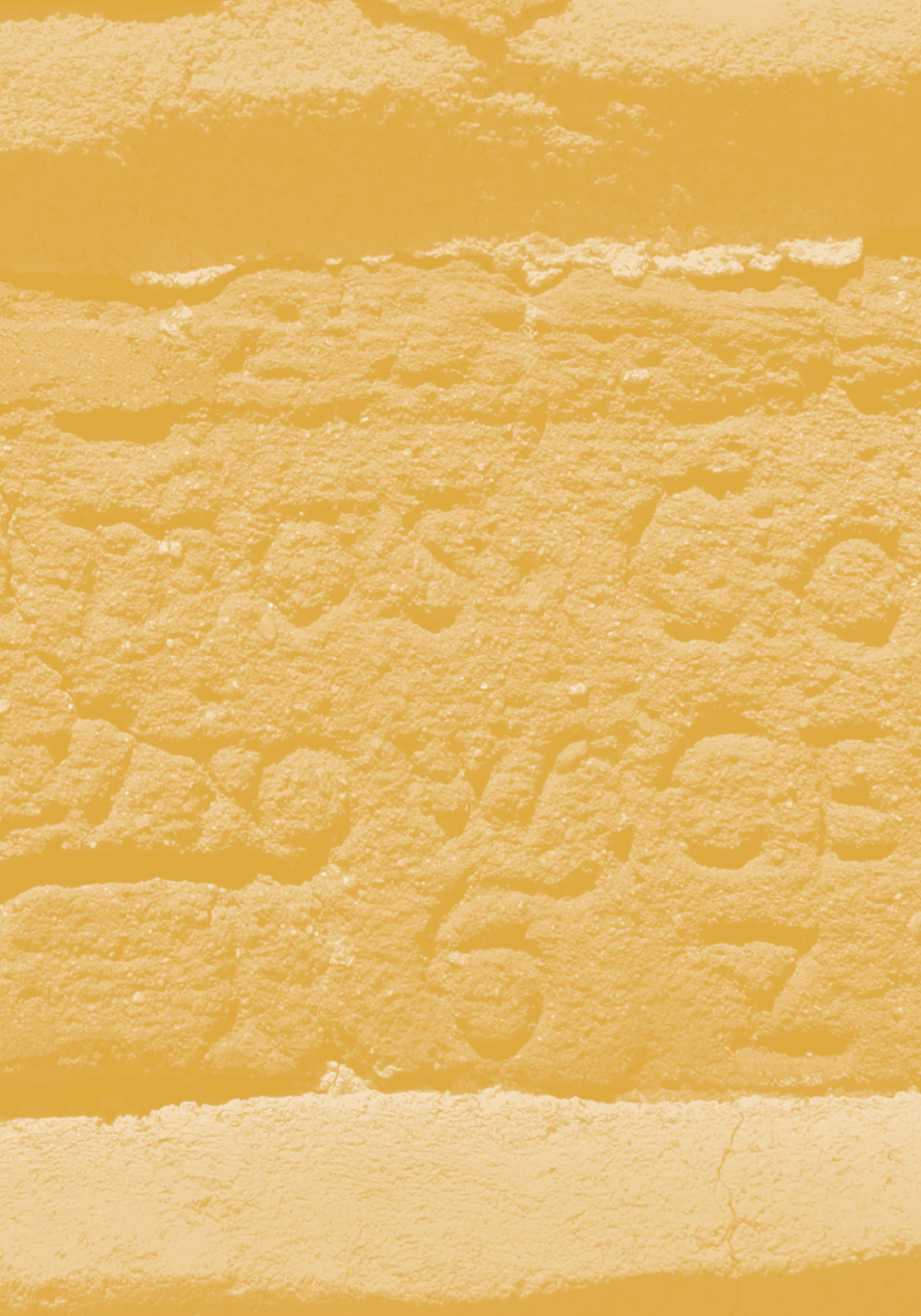

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

redakcja

Kalina Skóra & Piotr Strzyż

Łódź 2025

Recenzenci

dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN

prof. dr hab. Witold Świątosławski

Wydawnictwo

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Korekta językowa

Karolina Płoska

Korekta techniczna

Jolanta Dybała

Opracowanie graficzne i skład

Joanna Apanowicz

Zdjęcia na okładce i przekładkach

Inskrypcje na ścianach kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie, fot. Kalina Skóra

Wydane ze wsparciem

Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi

© Copyright

Wydawca i Autorzy

Wszystkie prawa zastrzeżone

Adres redakcji

90-131 Łódź

ul. Narutowicza 65

ISBN

978-83-969429-8-2

Spis treści

- 7 _____ Słowo od redakcji
- 9 _____ **Monika Troszczyńska-Antosik**
Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976
- 25 _____ **Beata Sobko, Błażej Muzolf, Ireneusz Marchelak, Wojciech Siciński**
Zarys osadnictwa pradziejowego w rejonie Rozpry w świetle badań
i zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 37 _____ **Beata Sobko**
Zabytki krzemienne z Rozpry stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum
Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 51 _____ **Magdalena Piotrowska**
Mierzyn, stan. 1, gm. Rozprza. Nowe materiały do poznania kultury
pomorskiej w Polsce Centralnej
- 63 _____ **Tomasz Kurasiński**
Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Lubieniu na tle obrzędowości
pogrzebowej centralnej Polski – specyfika i znaczenie
- 95 _____ **Iwona Nowak, Waldemar Stasiak**
Rozprza – badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
w latach 1963–1966

- 105 _____ **Jerzy Sikora, Piotr Kittel**
 Obraz pełen luk. Grodzisko w Rozprzy po ponad półwieczu badań
 archeologicznych
- 131 _____ **Alicja Szymczak, Jan Szymczak**
 Sprzedaż wójtostwa w Rozprzy w 1373 r. Wojciechowi Golonce. Nowe fakty
- 143 _____ **Kalina Skóra, Piotr Strzyż, Jan Szymczak**
 Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie
- 165 _____ **Jacek Ziętek**
 Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna
- 177 _____ **Alicja Piotrowska**
 Wryte przez wieki, czytane przez antropologa – inskrypcje na ścianach
 kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie
- 191 _____ **Maria Baranowska**
 Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg
 metrykalnych i innych źródeł
- 205 _____ **Sebastian Latocha**
 Przystanek Rozprza na Drodze Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.
 Przyczynek do mikrohistorii małej stacji kolejowej
- 219 _____ **Afiliacje**

Zabytki krzemienne z Rozprzy stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi

Flint artefacts from Rozprza, site 2, Piotrków Trybunalski
District in the collection of the Archaeological
and Ethnographical Museum in Łódź

Abstract: This article is a short presentation of known flint artefacts from the collection of the Archaeological and Ethnographical Museum in Łódź from Rozprza, site 2 (AZP 76–53). The study is an attempt to establish the relative chronology and technological interpretation of a set of flint artefacts discovered by Aldona Chmielowska during archaeological excavations in 1963–1964 and 1966.

Keywords: Rozprza, stone age, flints, excavation, technology

Krótką historia badań stanowisk 1 i 2 w Rozprzy

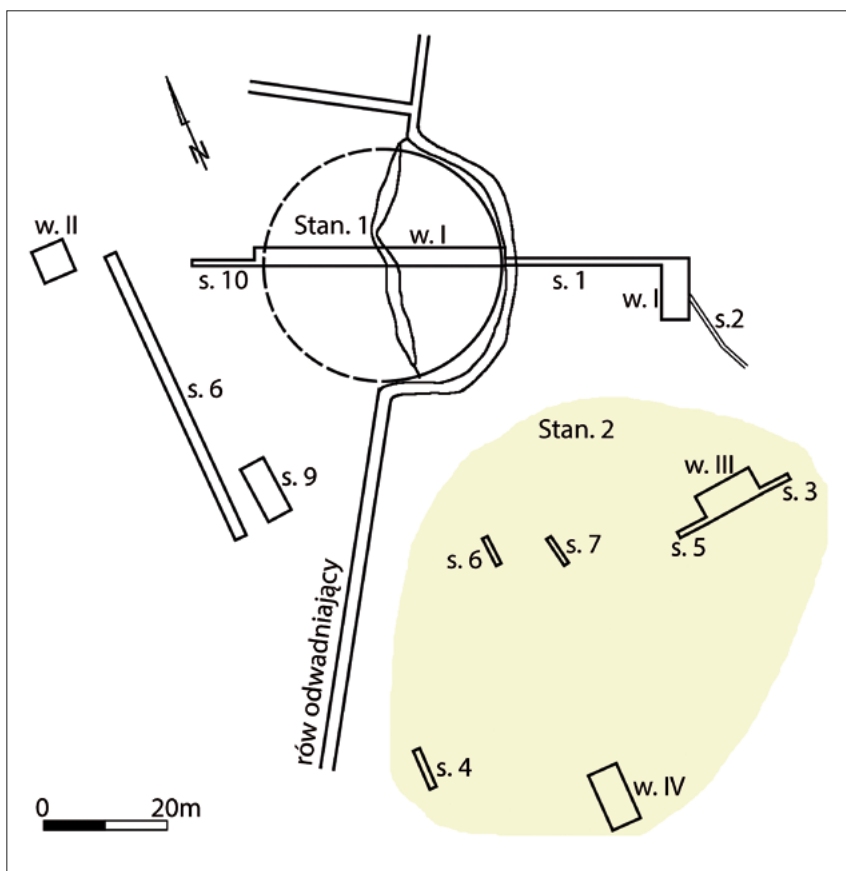
Stanowiska 1 i 2 w Rozprzy (AZP 76–53)¹ zlokalizowane są około 12 km na południe od Piotrkowa Trybunalskiego² (Ryc. 1), w środkowej części doliny Luciąży³, na piaszczystym ostańcu polodowcowym, otoczonym przez łąki⁴. Po raz pierwszy

1 Błaszczyk 2000, 156.

2 Kittel *et al.* 2015, 98.

3 Sikora *et al.* 2018, 264.

4 Sikora *et al.* 2017, 160.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska 1 i 2 w Rozprzy, pow. piotrkowski. Źródło: Chmielowska 1982.

oba te miejsca badane były przez dr Aldonę Chmielowską z Działu Średniowiecza i Nowożytności Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi w sezonach badawczych 1963–1964 i 1966. Celem badań było rozpoznanie sytuacji stratygraficzno-chronologicznej i środowiskowej średniowiecznego grodziska wraz z jego najbliższą okolicą. Badania były związane z prośbą ówczesnego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Piotrkowie Trybunalskim, które przygotowywało się na zbliżające się w 1965 r. obchody dziewięćsetlecia Rozprzy⁵. Stanowisko Rozprza 2 zostało wtedy zinterpretowane jako średniowieczna osada podgrodowa.

⁵ Chmielowska 1966, 249.

Szczegółowe opracowanie wyników tych badań ukazało się w 1982 r., jednak wyroby wykonane z krzemienia nie zostały poddane dokładniejszej analizie⁶.

Kolejne prace wykopaliskowe oraz badania nieinwazyjne podjęto na grodzisku i wokół niego w 2013 r. w ramach programu pt. „Badania nieinwazyjne osadnictwa grodowego Polski Centralnej” realizowanego pod kierownictwem dr. hab. Jerzego Sikory. Natomiast w latach 2014–2017 kontynuowano je w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki (OPUS 6), pt. „Uwarunkowania środowiskowe rozwoju średniowiecznego ośrodka grodowego w Rozprzys w Polsce Środkowej w świetle badań multidyscyplinarnych” przyznanego prof. Piotrowi Kittelowi⁷.

Nowe badania potwierdziły wcześniejsze interpretacje poczynione przez Aldonę Chmielewską w latach sześćdziesiątych XX w.: „od południa do wału przylegała trapezowata platforma o powierzchni 520 m², na której najpewniej pomieszczona była zabudowa. Była ona zapewne otoczona kolejnym, niewysokim wałem, którego śladem są strefy podwyższonego oporu czytelne w badaniach elektrooporowych”⁸. Podczas badań w latach 2015–2016 na stanowisku 1 w Rozprzys odkryto 60, jak dotąd nieopublikowanych, zabytków krzemiennych. Dzięki uprzejmości prof. Piotra Kittela miałam możliwość wstępnej oceny tego niewielkiego zbioru. W głównej mierze są to mało charakterystyczne odłupki i ich fragmenty, a także niewielkich rozmiarów okruchy z krzemienia narzutowego i po części czekoladowego⁹.

W związku z pobieżną wzmianką w publikacji z lat osiemdziesiątych XX w. o zabytkach krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzys, celem niniejszego artykułu jest uzupełnienie informacji o nieopracowanym kompleksowo i niepublikowanym wcześniej zbiorze liczącym 63 artefakty krzemienne.

Materiały i metody

Analizie surowcowo-technologicznej (Tab. 1–3) poddano 63 zabytki krzemienne, pochodzące z wykopalisk z lat 1963–1964 i 1966 w Rozprzys na stanowisku 2. Wydzielono artefakty o różnym stopniu pokrycia powierzchni negatywowej korą. Wyodrębniono także różnego rodzaju formy technologiczne, wśród których wyróżniono również wyroby wyraźnie przepalone. W kolejnym etapie zbiór przeanalizowano pod kątem potencjalnej chronologii względnej, z podziałem na sezony badawcze dla zachowania porządku i kolejności wykonywania prac podczas analiz.

6 Chmielewska 1982, 159–164.

7 Sikora *et al.* 2017, 176.

8 Sikora, Kittel 2017.

9 Informacja ustna przekazana przez prof. dr. hab. Piotra Kittela, za co serdecznie dziękuję.

Badania z lat 1963–1964

Z sezonów badawczych 1963–1964 pochodzi zbiór 39 artefaktów krzemiennych, zainwentaryzowanych w Dziale Starszej i Środkowej Epoki Kamienia (Tab. 1 i 2) oraz 14 artefaktów zainwentaryzowanych w rejestrze pomocniczym tego samego Działu (Tab. 3 i 4). Powód takiego podziału jest dość prozaiczny. Mianowicie, część zabytków nie została zainwentaryzowana w latach sześćdziesiątych XX w. Od pewnego czasu w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi archeologiczny materiał masowy inwentaryzowany jest w specjalnym rejestrze pomocniczym. Wyżej wspomniane 14 sztuk zabytków krzemiennych zostało znalezione podczas generalnego porządku Działu Starszej i Środkowej Epoki Kamienia i zgodnie z obowiązującymi współcześnie standardami zostały zainwentaryzowane w wyżej wymienionym rejestrze. Dla zachowania porządku w pierwszej kolejności zostaną omówione materiały wpisane do inwentarza głównego, a następnie artefakty wpisane w 2023 r. do rejestru pomocniczego.

W wykopie IV (kępie 4) (Ryc. 2) zlokalizowanych było 39 zabytków (wymienionych wyżej jako te wpisane do inwentarza głównego w latach sześćdziesiątych XX w.):

- odcinek 1, warstwa 5: dziewięć zabytków krzemiennych,
- odcinek 2, warstwa 3: dwadzieścia cztery zabytki krzemienne,
- w warstwie 1, humusowej, nazywanej przez A. Chmielowską próchnicą współczesną¹⁰: sześć zabytków krzemiennych (Tab. 1).

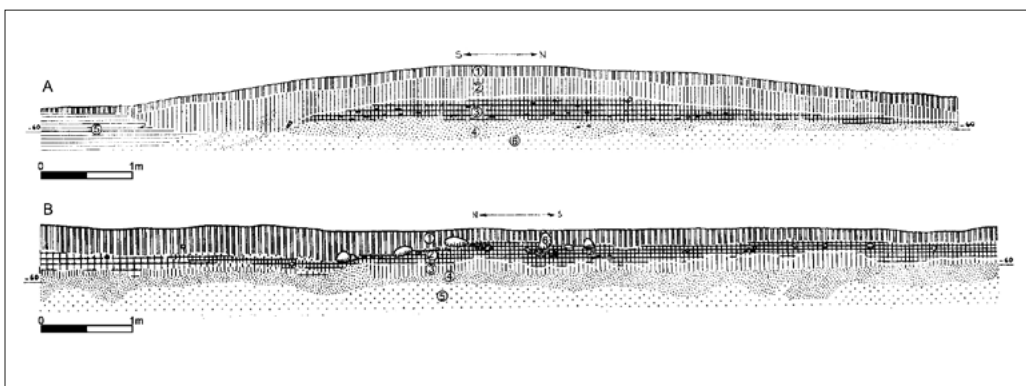
Dr Chmielowska relacjonowała, że w wykopie IV odkryto wiele drobnych kamieni i niewielką liczbę zabytków archeologicznych. Wspominała także o warstwie szarobrzędej ziemi, w której znaleziono fragmenty naczyń ceramicznych słabo obtaczanych, narzędzia i półsurowce krzemienne. Podobna informacja pojawia się w przypadku opisu sondażu 8. Zabytki z tego miejsca zostaną omówione szerzej w dalszej części artykułu¹¹.

Surowcem używanym do produkcji narzędzi był lokalnie występujący krzemień narzutowy, z którego powstało 25 form, wśród których znaczna część pokryta jest pomarańczowo-czerwoną patyną bagienną. Mniej liczne są wyroby z pochodzącego z Gór Świętokrzyskich krzemienia czekoladowego, których wyodrębniono 11 sztuk. Być może dwa zabytki wykonane są z nadwarciańskiego krzemienia górnojurajskiego¹². Wskazano również jeden okaz nieokreślony surowcowo. Wśród wszystkich artefaktów ze zbioru pozyskanego w latach 1963–1964

¹⁰ Chmielowska 1982, 161.

¹¹ Chmielowska 1982, 167–168.

¹² Cyrek 1996, 23–24.

Ryc. 2. Rozprza, stan. 2, wykop IV. A – profil zachodni (W): 1 – darni, 2 – szarobrązowa ziemia, 3 – czarna ziemia z węglami drzewnymi, 4 – szaro brązowy piasek, 5 – brązowa torfiasta ziemia, 6 – żółty piasek; B – profil wschodni (E): 1 – próchnica współczesna, 2 – torfiasta ziemia ze szczątkami drewna, 3 – czarna ziemia z węglami drzewnymi, 4 – żółty piasek, 5 – polepa, 6 – węgle drzewne. Źródło: Chmielowska 1982.

dziewięć nosi ślady przepalenia. Przegrzewanie krzemienia raczej nie stanowi intencjonalnego działania. Dodatkowo potwierdza ten fakt występowanie na stanowisku warstw spalenizny i relikty paleniska¹³, co świadczyć może o postdepozycyjnym charakterze zniszczenia zabytków krzemiennych przez działanie ognia¹⁴.

Chcąc prześledzić proces eksploatacji brył krzemiennych na tym stanowisku, należy zwrócić uwagę na tzw. powierzchnię korową krzemienia, stanowiącą jego naturalną warstwę zewnętrzną. W przypadku krzemienia narzutowego powierzchnia korowa uległa erozji, niemniej zaobserwowanie naturalnej powierzchni tego rodzaju surowca nie jest zadaniem problematycznym. W przypadku omawianego zbioru 24 artefakty z 39 nie posiadają kory. Spośród 15 wyrobów korowych jedynie sześć sztuk jest w >50% pokrytych warstwą korową, a dziewięć sztuk ma jej <50%. W tym przypadku obecność wyrobów częściowo korowych nie umożliwia analizy poszczególnych etapów eksploatacji ze względu na niewielką liczbę zabytków, a co za tym idzie, brak możliwości umieszczenia w łańcuchu operacji (fr. *chaîne opératoire*) podejmowanych działań ludzkich dzięki metodzie składanek. Nie bez znaczenia pozostaje charakter surowca, jakim jest krzemień narzutowy; występuje on w niewielkich bryłkach i jest dość trudnym w eksploatacji surowcem ze względu na jego wewnętrzną strukturę, zawierającą często sporo inkluzji. Niemniej ten zbiór zawiera kilka cech (np. wiór, mikrorylec i podtępiec), które mogą z dużą dozą ostrożności sugerować przynależność

¹³ Chmielowska 1966, 257.

¹⁴ Chmielowska 1982, 167.

Tab. 1. Wyniki analizy technologicznej wraz z pomiarami zabytków krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzry (badania A. Chmielowskiej z 1964 r.).

Rodzaj	Płętka/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
mikrowiórowy rdzeń jednopiętowy	plaska	k. narzutowy	27	22	14	tak	0%	IP-1964/3, IP-1964/5	wykop IV, odc. 1, w-a 5
mikrowiórowy rdzeń jednopiętowy przerobiony na drapacz	plaska	k. narzutowy	25	20	36	nie	40%	IP-1964/3, IP-1964/6	wykop IV, odc. 1, w-a 5
fragment dystalno-mezialny odłupka przeniesionego od rdzenia (łuszcznia?)	–	k. narzutowy	(27)	17	9	nie	20%	IP-1964/3, IP-1964/7	wykop IV, odc. 1, w-a 5
wiór	punktowa	k. narzutowy	26	10	3	nie	10%	IP-1964/3, IP-1964/8	wykop IV, odc. 1, w-a 5
wiór	punktowa	k. narzutowy	26	9	2	nie	0%	IP-1964/3, IP-1964/8	wykop IV, odc. 1, w-a 5
odłupek	plaska	k. czekoladowy	34	21	4	nie	0%	IP-1964/3, IP-1964/9	wykop IV, odc. 1, w-a 5
odłupek	plaska	k. narzutowy	42	25	8	nie	35%	IP-1964/3, IP-1964/9	wykop IV, odc. 1, w-a 5
odłupek	plaska	k. narzutowy	33	20	15	nie	0%	IP-1964/3, IP-1964/9	wykop IV, odc. 1, w-a 5
fragment mezialny odłupka	–	k. narzutowy	(14)	17	3	tak	0%	IP-1964/3, IP-1964/9	wykop IV, odc. 1, w-a 5
rdzeń jednopiętowy odłupkowy	plaska	k. narzutowy	26	30	17	tak	30%	IP-1964/4, IP-1964/10	wykop IV, odc. 2, w-a 3
łuszczeń jednobiegunowy	–	k. narzutowy	30	19	16	nie	40%	IP-1964/4, IP-1964/10	wykop IV, odc. 2, w-a 3
rdzeń wiórowo-odłupkowy jednopiętowy	przygotowana	nieokreślony	29	23	15	tak	0%	IP-1964/4, IP-1964/11	wykop IV, odc. 2, w-a 3
rdzeń wiórowo-odłupkowy dwupiętowy	plaska/plaska	k. narzutowy	33	27	18	tak	15%	IP-1964/4, IP-1964/12	wykop IV, odc. 2, w-a 3
zaczątkowy rdzeń jednopiętowy z okrucza, kombinowany z rylcem węglowym	plaska	k. narzutowy	36	14	25	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/13	wykop IV, odc. 2, w-a 3
fragment dystalny odłupka	–	k. narzutowy	(18)	27	7	nie	70%	IP-1964/4, IP-1964/14	wykop IV, odc. 2, w-a 3
wióroodłupek z częściowo łuskaną jedną krawędzią	punktowa	k. narzutowy	51	23	9	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/15	wykop IV, odc. 2, w-a 3
łuszczka (przeniesiona) retuszowana	–	k. narzutowy	45	19	8	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/16	wykop IV, odc. 2, w-a 3

Rodzaj	Pięta/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
świeżak	plaska	k. narzutowy	20	8	4	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/17	wykop IV, odc. 2, w-a 3
wiór	krawędziowa	k. czekoladowy	31	6	4	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/18	wykop IV, odc. 2, w-a 3
fragment dystalno-mezialny wióra	–	k. czekoladowy	(21)	8	5	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/18	wykop IV, odc. 2, w-a 3
fragment proksymalno-mezialny wióra	plaska	k. czekoladowy	(14)	10	2	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/18	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek degrosisażowy	naturalna	k. czekoladowy	26	20	15	nie	100%	IP-1964/4, IP-1964/19	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	plaska	k. czekoladowy	33	25	14	nie	100%	IP-1964/4, IP-1964/19	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	plaska	k. narzutowy	38	17	13	tak	60%	IP-1964/4, IP-1964/19	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	naturalna	k. narzutowy	26	20	8	nie	90%	IP-1964/4, IP-1964/19	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	plaska	k. narzutowy	24	31	7	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
wiór	plaska	k. czekoladowy	24	11	1,5	nie	80%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
wiór	plaska	k. narzutowy	27	11	3	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	plaska	k. jurajski	44	32	11	nie	10%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	plaska	k. narzutowy	25	13	6	tak	0%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
fragment dystalny odłupka	–	k. czekoladowy	(22)	19	5	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
odłupek	krawędziowa	k. czekoladowy	13	13	3	nie	0%	IP-1964/4, IP-1964/20	wykop IV, odc. 2, w-a 3
okruch	–	k. narzutowy	42	40	15	tak	0%	IP-1964/4, IP-1964/21	wykop IV, odc. 2, w-a 3
mikrorylec (wiórowy)	plaska	k. czekoladowy	22	11	3	nie	0%	IP-1964/5, IP-1964/22	wykop IV, w-a 1
fragment dystalny masywnego wióra ze skośnie huskanym półtylcem	–	k. czekoladowy	(35)	21	8	nie	0%	IP-1964/5, IP-1964/23	wykop IV, w-a 1
fragment mezialny odłupka	–	k. czekoladowy	(20)	13	3	nie	0%	IP-1964/5, IP-1964/24	wykop IV, w-a 1
okruch	–	k. narzutowy	26	23	14	nie	20%	IP-1964/5, IP-1964/25	wykop IV, w-a 1
odłupek	plaska	k. narzutowy	20	11	8	nie	0%	IP-1964/5, IP-1964/26	wykop IV, w-a 1
odłupek	plaska	k. narzutowy	26	16	4	tak	0%	IP-1964/5, IP-1964/26	wykop IV, w-a 1

chronologiczną do późnego mezolitu (Tab. 2). Najbardziej podobnymi typologicznie wyrobami byłyby inwentarze cyklu wiślańskiego¹⁵. Jednak brak bezsprzecznych elementów wskaźnikowych nie pozwala na jednoznaczną identyfikację zabytków krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzys z kulturą janisławicką. Nie znaleziono tutaj chociażby zbrojników czy charakterystycznych janisławickich rdzeni, które potwierdziłyby taką pozycję chronologiczną. Brakuje także wyrobów starszych, schyłkowopaleolitycznych, takich jak dwupiętowe rdzenie wiórowe, wióry z negatywami dwukierunkowych odbić czy liściaki, co mimo wszystko zawęża chronologię, plasując powstanie wyrobów najwcześniej w mezolicie (Ryc. 3). Niemniej część zbioru stanowić mogą bliżej nieokreślone młodsze elementy, takie jak łuszczenie, łuszcza czy nieregularne rdzenie wiórowo-odłupkowe, charakterystyczne dla młodszej epoki kamienia lub wczesnej epoki brązu.

Pozostałych 14 zabytków wpisanych do rejestru pomocniczego, jak wyżej wspomniano, odnaleziono podczas prac porządkowych Działu Starszej i Środkowej Epoki Kamienia (Tab. 3). Według podpisów znajdujących się na zabytkach oraz kopertach, w których się znajdowały, można stwierdzić, że wyroby te pochodzą z:

- wykopu III, odcinka 2, warstwy 3 – okruch,
- wykopu III, warstwy 2 – okruch,
- wykopu IV, odcinka 2, warstwy 4 – rdzeń mikrowiórowy z okrucha,
- wykopu IV, odcinka a (?) – fragment dystalny wióra, odłupek, wiór, podcięcie wiórowy i skrobacz z okrucha,
- sondażu 4, warstwy 4 – rdzeń mikrowiórowy zaczątkowy z okrucha, okruch i skrobacz boczny z odłupka,
- sondażu 7 – dwa okruchy i łuszczeń dwubiegunowy.

Wszystkie 14 wyrobów wykonano z krzemienia narzutowego. Część pokryta jest pomarańczowo-czerwoną patyną bagienną. Tylko pięć artefaktów ma cechy charakterystyczne. Są to: wiór, fragment dystalny drobnego wióra, podcięcie wiórowy, a także dwa rdzenie mikrowiórowe. Resztę wyrobów stanowią okruchy

Tab. 2. Zestawienie liczbowe poszczególnych form wyrobów krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzys (badania A. Chmielewskiej z 1964 r.).

Rodzaj	N
rdzeń jednopiętowy	3
rdzeń dwupiętowy	1
łuszczeń	1
odłupek	13
wiór	5
fragment odłupka/wióra	6
wiór/odłupek/okruch retuszowany	1
wiór/odłupek przeniesiony	2
świeżak	1
okruch	2
narzędzia kombinowane	2
mikrorylec	1
fragment półtylczaka	1
łącznie	39

¹⁵ Wąs 2005, 29–33.

oraz mało charakterystyczne odłupki lub ich fragmenty (Tab. 4). Żaden z zabytków nie nosi śladów przepalenia. Wyróżniono osiem wyrobów częściowo pokrytych korą. Dokładnie połowa zbioru ma <50% powierzchni korowej, a tylko jeden okaz ma jej >50% (Ryc. 4). W tym przypadku również bardzo trudno określić cechy kulturowo-chronologiczne. Niemniej produkty debitazu wiórowego wykazują podobieństwo z materiałami janisławickimi, w szczególności długi wiórowy podstępiec¹⁶. Brakuje w tym zbiorze jednak większej liczby zabytków mogących wskazywać na późnomezolityczny charakter całego inwentarza. Niemniej przykładowo łuszczeń dwubiegunowy może jednak świadczyć także o obecności młodszych elementów w zbiorze.

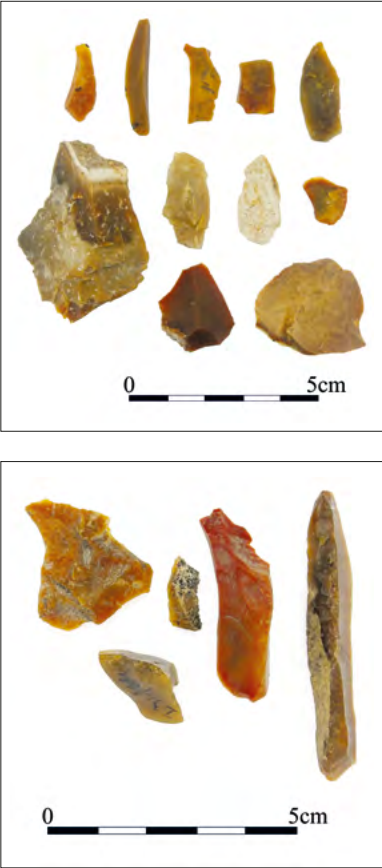
Tab. 3. Wyniki analizy technologicznej wraz z pomiarami odnalezionej części zbioru zabytków krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1964 r.).

Rodzaj	Piętka/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
okruch	–	k. narzutowy	34	15	15	nie	90%	IPRP-2023/260, IPRP-2023/559	wykop III, w-a 2
okruch	–	k. narzutowy	57	25	27	nie	40%	IPRP-2023/261, IPRP-2023/560	wykop III, odc. 2, w-a 3
rdzeń mikrowiórowy z okrucha	przygotowana	k. narzutowy	22	16	31	nie	10%	IPRP-2023/262, IPRP-2023/561	wykop IV, odc. 2, w-a 4
fragment dystalny wióra	–	k. narzutowy	(15)	6	2	nie	50%	IPRP-2023/263, IPRP-2023/562	wykop IV, odc. a
odłupek	punktowa	k. narzutowy	24	28	6	nie	0%	IPRP-2023/263, IPRP-2023/562	wykop IV, odc. a
wiór	punktowa	k. narzutowy	38	10	8	nie	0%	IPRP-2023/263, IPRP-2023/562	wykop IV, odc. a
podstępiec wiórowy	punktowa	k. narzutowy	57	9	6	nie	25%	IPRP-2023/263, IPRP-2023/563	wykop IV, odc. a
skrobacz z okrucha	–	k. narzutowy	13	12	18	nie	30%	IPRP-2023/263, IPRP-2023/564	wykop IV, odc. a
rdzeń mikrowiórowy zaczątkowy z okrucha	plaska	k. narzutowy	40	17	31	nie	30%	IPRP-2023/264, IPRP-2023/565	sondaż 7
okruch	–	k. narzutowy	34	33	15	nie	0%	IPRP-2023/264, IPRP-2023/566	sondaż 7

¹⁶ Wąs 2005, 157–160.

Tab. 3. c.d.

Rodzaj	Piętka/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
skrobacz boczny z odłupka	płaska	k. narzutowy	37	27	7	nie	0%	IPRP-2023/264, IPRP-2023/567	sondaż 7
okruch	–	k. narzutowy	33	28	22	nie	0%	IPRP-2023/265, IPRP-2023/568	sondaż 4, w-a 4
okruch	–	k. narzutowy	30	31	14	nie	50%	IPRP-2023/265, IPRP-2023/568	sondaż 4, w-a 4
łuszczeń dwubiegunowy	–	k. narzutowy	51	31	12	nie	<5%	IPRP-2023/265, IPRP-2023/569	sondaż 4, w-a 4

Tab. 4. Zestawienie liczbowe poszczególnych form wyrobów krzemiennych odnalezionych podczas prac porządkowych, pochodzących ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1964 r.).

Rodzaj	N
rdzeń zaczątkowy/obłupień	2
łuszczeń dwubiegunowy	1
odłupek	1
wiór	1
fragment odłupka/wióra	1
skrobacz	2
podtępiec	1
okruch	5
łącznie	14

Ryc. 3. Wybrane zabytki krzemienne – wióry i odłupki – ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1964 r.). Fot.: B. Sobko.

Ryc. 4. Wybór odłupków i wiórów – ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1964 r.). Fot.: B. Sobko.

Badania w sezonie 1966

Z badań wykopaliskowych prowadzonych w 1966 r. na stanowisku 2 w Rozprzy: z rowu sondażowego nr 8 (o wymiarach 1×50 m) oraz odcinka 3, warstwy 4 (głębokości 70–80 cm) pochodzi 10 krzemiennych zabytków (Ryc. 5). Jak pisała A. Chmielewska: „między metrami 45 a 50 w piasku, pod warstwą storfiałej ziemi, znaleziono kilka mezolitycznych zabytków krzemiennych”¹⁷. Surowcem, z którego wykonano prawie wszystkie artefakty, jest krzemień narzutowy. Tylko jeden przedmiot można ewentualnie uznać za wytworzony z krzemienia czekoladowego. Nie noszą one śladów przepalenia, a część z nich pokryta jest pomarańczowo-czerwoną patyną bagienną. Połowa artefaktów posiada korę, która stanowi <20% pokrycia powierzchni (Tab. 5). Niełatwo jest jednoznacznie zrekonstruować poszczególne sekwencje eksploatacji ze względu na małą liczebność zbioru. Tym samym niemożliwym jest umiejscowienie etapów wykonywania czynności w łańcuchu operacji (*chaîne opératoire*) przy zastosowaniu metody składanek. Ponadto, wyroby te są mało charakterystyczne. Można tylko i wyłącznie stwierdzić, że pochodzą ze środkowych bądź końcowych faz eksploatacji rdzenia (Tab. 6, Ryc. 5), stanowiąc tym samym odpady poprodukcyjne. Nie ma także pewności, czy zespół powstał w tym samym czasie, czy stanowi sumę nałożonych na siebie epizodów osadniczych. Wydaje się, że w średniowieczu, podczas różnych aktywności społeczności zamieszkujących osadę podgrodową i gród, doszło do naruszenia starszych nawarstwień, przez co niemożliwe jest odtworzenie pierwotnego układu warstw kulturowych.

Tab. 5. Wyniki analizy technologicznej wraz z pomiarami odnalezionej podczas prac porządkowych części zbioru zabytków krzemiennych ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielewskiej z 1966 r.).

Rodzaj	Płetka/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
rdzeń o zmienionej orientacji	płaska/naturalna	k. narzutowy (?)	35	34	21	nie	15%	IP-1966/3, IP-1966/13	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
łuszczeń dwubiegunowy	–	k. narzutowy (?)	33	24	15	nie	10%	IP-1966/3, IP-1966/14	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi

¹⁷ Chmielewska 1982, 168.

Tab. 5. c.d.

Rodzaj	Piętka/pięta	Surowiec	Dł. (mm)	Szer. (mm)	Gr. (mm)	Przepalenie	Kora	Numer inwentarzowy i katalogowy	Lokalizacja
narzędzie z okrucha o dwustronnie retuszowanej krawędzi	–	k. narzutowy	44	36	12	nie	0%	IP-1966/3, IP-1966/15	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
skrobacz z okrucha	–	k. narzutowy (?)	28	25	7	nie	0%	IP-1966/3, IP-1966/16	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
okruch z łuskaniem	–	k. narzutowy	18	21	9	nie	0%	IP-1966/3, IP-1966/17	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
okruch z łuskaniem	–	k. narzutowy	20	20	7	nie	20%	IP-1966/3, IP-1966/17	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
odłupek	punktowa	k. narzutowy	20	20	5	nie	0%	IP-1966/3, IP-1966/18	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
fragment proksymano-mezialny wióra	punktowa	k. czekoladowy	(20)	14	4	nie	0%	IP-1966/3, IP-1966/18	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
okruch z pojedynczymi odbiciami (rdzeń zaczątkowy?)	–	k. narzutowy	38	35	12	nie	20%	IP-1966/3, IP-1966/19	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi
okruch	–	k. narzutowy (?)	32	20	14	nie	20%	IP-1966/3, IP-1966/19	sondaż 8 (1×50m), odc. 3, w-a 4 (głęb. 70–80 cm), między metrami 45 a 50 w piasku, pod w-ą storfiałej ziemi

Ten niewielki zbiór wyrobów krzemiennych potwierdza jedynie obecność społeczności epoki kamienia w tym miejscu. Trudno w sposób jednoznaczny określić przynależność kulturowo-chronologiczną tych 10 artefaktów, będących formami w większości niecharakterystycznymi. Tylko jeden niewielkich rozmiarów rdzeń mikrowiórowy o zmienionej orientacji wydaje się mieć mezolityczną metrykę. Jest on jednak silnie wyeksploatowany, dlatego nie można go bezdyskusyjnie zaklasyfikować w tym właśnie przedziale chronologicznym. Przedmioty krzemienne z tego sezonu badań zostały, jak się można domyślić, zebrane i pobieżnie opisane, bez włączania do szczegółowego opracowania.

Tab. 6. Zestawienie liczbowe poszczególnych form wyrobów krzemienianych ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1966 r.).

Rodzaj	N
rdzeń o zmienionej orientacji	1
oblupień/rdzeń zaczątkowy	1
łuszczeń	1
odłupek	1
fragment odłupka/wióra	1
wiór/odłupek/okruch retuszowany	3
skrobacz	1
okruch	1
łącznie	10

Ryc. 5. Rdzenie, odłupki i okruchy ze stanowiska 2 w Rozprzy (badania A. Chmielowskiej z 1966 r.).
Autor: B. Sobko.

Podsumowanie

Powyższe zbiory zabytków krzemianianych, stanowiących razem kolekcję 63 wyrobów, są zbyt ubogie w elementy charakterystyczne, by jednoznacznie określić ich przynależność kulturowo-chronologiczną. Najpewniej warstwy kulturowe, z których je zebrano, uległy silnym przemianom wskutek procesów postdepozycyjnych, przez co właściwa interpretacja sytuacji stratygraficznej wydaje się nie do odtworzenia. Niemniej na podstawie analizy omawianego zbioru zabytków można stwierdzić, że:

- materiały krzemienne są młodsze niż schyłkowy paleolit,
- zbiór stanowi bezpośredni dowód na obecność ludzi w rejonie Rozpry w epoce kamienia,
- być może artefakty krzemienne są świadectwem krótkotrwałego pobytu ludności pradziejowej (być może późnomezolitycznej) na stanowisku 2 w Rozprzy, która w sposób doraźny korzystała z dostępnego miejscowego surowca w ramach bieżącej potrzeby,
- konieczne jest przeprowadzenie badań skoncentrowanych na epoce kamienia w powyższym rejonie.

Z powyższych stwierdzeń wynika potrzeba ponownego rozpoznania stanowisk z epoki kamienia w Rozprzy i jej najbliższym rejonie, zarówno nieinwazyjnych, jak i wykopaliskowych, według współczesnych standardów prowadzenia badań

archeologicznych. Konieczne jest poszerzenie wiedzy na temat życia społeczności wędrownych z epoki kamienia oraz warunków środowiskowych w rejonie dzisiejszej Rozpry, jak i w jej otoczeniu.

Bibliografia

- Błaszczyk Z. 2000. *Archeologiczne Zdjęcie Polski w województwie piotrkowskim. Katalog stanowisk*. Piotrków Trybunalski.
- Chmielowska A. 1966. *Z badań nad wczesnośredniowiecznym kompleksem osadniczym w Rozprze, pow. Piotrków Trybunalski*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 13, 249–266.
- Chmielowska A. 1982. *Rozprza we wczesnym i późnym średniowieczu*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 29, 159–206.
- Cyrek K. 1996. *Osadnictwo schyłkowopaleolityczne w Zakolu Załęczańskim doliny Warty*. Łódź.
- Kittel P., Sikora J., Wroniecki P. 2015. *The morphology of the Luciąża River valley floor in the vicinity of the Rozprza medieval ring-fortin light of geophysical survey*. „Bulletin of Geography. Physical Geography Series” 8, 95–106.
- Sikora J., Kittel P. 2017. *Wczesnośredniowieczny gród w Rozprze pod Piotrkowem Trybunalskim. Badania Multidyscyplinarne*. Dostęp on-line: 03.11.2023. Źródło: www.archeologia.uni.lodz.pl.
- Sikora J., Kittel P., Wroniecki P. 2017. *Katalog obiektów objętych badaniami nieinwazyjnymi z lat 2013–2016*. W: A. Andrzejewski, J. Sikora (red.), *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski środkowej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*. Łódź, 67–279.
- Sikora J., Kittel P., Wroniecki P. 2018. *W poszukiwaniu milenijnego mirażu. Nowe badania grodziska w Rozprze (pow. piotrkowski, woj. łódzkie)*. „Światowit. Rocznik Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (2013–2014). Archeologia Pradziejowa i Średniowieczna. Archeologia Polski” 11–12 (52–53)/B: 243–269.
- Wąs M. 2005. *Technologia krzemieniarska kultury janisławickiej*. Łódź.

Afiliacje

Maria Baranowska

badaczka niezależna

<https://orcid.org/0000-0002-2158-520X>

Piotr Kittel

Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Katedra Geologii i Geomorfologii

<https://orcid.org/0000-0001-6987-7968>

Tomasz Kurasiński

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8158-1104>

Sebastian Latocha

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0003-4226-9131>

Ireneusz Marchelak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Błażej Muzolf

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Iwona Nowak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Alicja Piotrowska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0001-7619-1585>

Magdalena Piotrowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8774-2052>

Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-2688-9253>

Jerzy Sikora

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0003-4494-2983>

Kalina Skóra

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-3197-6060>

Beata Sobko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0002-1190-493X>

Waldemar Stasiak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Piotr Strzyż

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Alicja Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

Jan Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

Monika Troszczyńska-Antosik

Muzeum Sztuki w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0006-5980-5622>

Jacek Ziętek

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb.
<https://orcid.org/0000-0002-7112-4436>